

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Хоҷамиров Муслиҳиддин Хоҷамирович дар мавзӯи «Хусусиятҳои лексикӣ-семантикӣ ва сохтории «Ҷомеъ-ут-таворих»-и Рашидуддини Фазлуллоҳ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ

Осори илмию бадеӣ, таърихӣ бостоншиносӣ ва лексикографии миллати тоҷик дар ҳазорсолаи ахир ҳазинаи пурганҷеро мемонад, ки дар он ба масъалаҳои ҳаётан муҳими башарият дахл намуда, дар самти пешбурди монеаи тарбиявӣ ахлоқӣ ва барои матраҳ кардани кушодани гиреҳҳои мушкулкушои илмӣ хизматҳои арзишманд кунанд. Дастрасии оммаи васеъ кардан ва баррасии илмии онҳо аз масъалаҳои таъхирнопазир аст. Аксари осори ба масоили мазкур бахшидашуда то ҳол ба таври бояду шояд омӯхта нашудааст. Махсусан, дар бахши забоншиносӣ корҳои зиёд дар пешанд, ки мутахассиси худро интизоранд.

Бинобар ин, аз назари лексикӣ – семантикӣ ва сохторӣ ба риштаи таҳқиқ қашидани ин ё асари бадеӣ, таърихӣ лексикографӣ ва ғ. барои муайян намудани таҳаввулу ташаккул ва рушди инкишофи забони тоҷикӣ, маводи хуберо рӯйи кор меорад. То имрӯз доир ба ҷиҳатҳои лексикӣ – семантикӣ ва сохтории осори бадеӣ корҳои муътамади илмӣ ба анҷом расидааст. Аммо мавзӯе, ки муаллифи диссертатсия Хоҷамиров М.Х. дар қори илмии хеш мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаст, мубрам буда, дар забоншиносии тоҷик кушодани уқдаҳои ин мавзӯ ба ғоидаи қор аст.

Мубрами мавзӯ дар он зоҳир мегардад, ки осори адабиёти классикӣ барои омӯзиши таърихи забони адабии тоҷикӣ дар марҳилаву давраҳои гуногуни таърихи забон маводи арзишмандеро медиҳад. Бинобар ин, омӯзишу пажӯҳиши осори адабии дар ҳар як аср навишташуда барои илми забоншиносии имрӯз муфиду арзёбӣ мегардад.

Мақсади тадқиқот баррасии вижагиҳои луғавию маъноӣ ва калимасозии забон дар мисоли «Ҷомеъ-ут-таворих»-и Рашидуддини Фазлуллоҳ ба ҳисоб меравад.

Навигарии рисола дар он зоҳир мегардад, ки бори нахуст дар забоншиносии тоҷик вижагиҳои луғавию маъноӣ ва калимасозии яке аз беҳтарин таърихномаҳои форсии тоҷикӣ – «Ҷомеъ-ут-таворих»-и Рашидуддини Фазлуллоҳ ба сурати диссертатсионӣ мавриди таҳқику баррасии забоншиносӣ қарор гирифта, ҷанбаҳои лексикологӣ ва забони ин асар дар шаклгирӣ ва насли таърихӣ форсии тоҷикӣ ба таври илмӣ таҳқиқ мегардад.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб (ҳар як боб аз зербобҳо), хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст.

Боби якуми рисола «Баррасии таркиби луғавӣ «Ҷомеъ-ут-таворих» аз рӯйи баромад» ном дошта, аз панҷ фасл иборат мебошад.

Дар фасли якуми боби якум, ки «Муқаррароти умумӣ» ном дорад, муаллифи рисола доир ба таърихи забон ва таркиби луғавӣ забони тоҷикӣ маълумот дода, таърих ва сабаби навиштани асари мавриди таҳқиқро баён кардааст. Дар баробари ин, муаллиф калимаҳои асарро аз рӯйи мансубияташон ба ин ё он забон таҳлил намуда, маълумоти оморӣ пешниҳод намудааст.

Фасли дуюми боби якум зери унвони «Калимаҳои умумиэронӣ» ба таърихи баромади калимаҳои аслан тоҷикӣ бахшида шудааст. Дар ин фасл муаллиф бо овардани далелҳои муътамад таърихи қадима ва боёрангин доштани забони тоҷикиро нишон додааст. Инчунин, муаллиф сарчашмаи пайдоиши калимаҳои аслан тоҷикиро хеле равшан ба тариқи зайл баён намудааст: «Манбаи пайдоиши калимаҳои аслан тоҷикӣ забонҳои эронӣ қадим ва миёна ба ҳисоб мераванд ва дар забони форсии нав ҳоло низ чунин калимаҳоро метавон пайдо намуд». [с.17].

Дар диссертатсия муаллиф зимни таҳлили асари мавриди таҳқиқ барои равшанӣ возеҳ баён ва муайян намудани вожаҳои «Ҷомеъ-ут-таворих» аз рӯйи маъно ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудааст:

1. Номи мафҳумҳои хешовандӣ;
2. Номи аъзои бадан;
3. Номи ҷонварон;
4. Номи мафҳумҳои табиат ва падидаҳои он;
5. Калимаҳои мансуби дину мазҳаб;
6. Топонимҳо;
7. Номи вазифа, рутба ва унвонҳо.

Зикри ин нукта муҳим аст, ки ба истиснои қаламҳои динию мазҳабӣ дигар қабатҳои луғавии матраҳшуда таърихи қадимӣ дошта, аз дуриҳои таърихи забони тоҷикӣ маншаъ мегиранд ва ба фонди асосии луғавии забон шомиланд. Ин қабатҳои луғавии баррасишуда ба ҳаёти ҳаррӯзаи мардум алоқаманд мебошанд ва таҳқиқи онҳо ташаккули забони тоҷикиро дар асрҳои миёна собит месозад.

Фасли сеюми боби зикршуда «Калимаҳои иқтибосии арабӣ дар «Ҷомеъ-ут-тавоҳид» ном дошта, аз ду зерфасл – «Луғати диниву мазҳабӣ» ва «Калимаҳои ифодакунандаи муносибатҳои хешовандӣ» иборат мебошад. Дар ин фасл муаллиф калимаҳои арабии «Ҷомеъ-ут-тавоҳид»-ро ба ду гурӯҳ дастабандӣ намуда, дараҷаи истифода, мавқеъ ва зарурати истифодаи калимаҳои иқтибосии арабиро дар асар таъкид кардааст.

Таҳқиқоти забоншиносӣ гувоҳи он аст, ки дар дунё ҳеҷ забоне ёфт намешавад, ки аз забони дигар истифода накарда бошад, магар забоне, ки дар ғӯшае аз дунё ба танҳои зиндагӣ мекарда бошад. Забони тоҷикӣ дар тули мавҷудияти худ ҳодисаю воқеаҳои зиёдеро дидааст, ки он ба таркиби луғавияш таъсир расонида, ба андозаи зиёде ҳам дар осори давраҳои гуногун сабт шудаанд. Намунаи барҷастаи ин осор «Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад, ки аз тарафи муҳаққиқ М.Ҷоҷамиров ба риштаи таҳқиқ қашида шудааст.

Фасли чоруми боби якум ба таҳқиқи калимаҳои иқтибосии туркӣ-муғулӣ дар «Ҷомеъ-ут-тавоҳид» бахшида шудааст. Дар ин фасл доир ба иқтибосшавии калимаҳои туркӣ-муғулӣ ба забони тоҷикӣ, шарт, шароит

ва таъсири калимаҳои туркӣ-муғулӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ маълумот дода шудааст. Дар ин фасл муаллиф роҳҳои муайян кардани мансубияти калимаҳои туркиву муғулиро дар забони тоҷикӣ хеле хуб нишон додааст. Мавқеъ ва меъёри истифодабарии калимаҳои туркиву муғулиро дар асари мавриди таҳқиқ баррасӣ намудааст.

Фасли панҷуми боби якум «Таркиби луғавии асар аз нигоҳи этникӣ (қавмҳо)» номгузорӣ гардидааст. Ин ҷо кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки рӯзе ба калимаҳои ифодагари номҳои қавмҳо маълумоти возеҳу равшан арзёбӣ гардад. Муаллиф сараввал дар бораи истилоҳи этнос (қавм) ва калимакӯе, ки бо ин истилоҳ (реша) сохта шудаанд, маълумоти таърихӣ додааст. Масалан, муаллиф чунин қайд кардааст: «Бояд гуфт, ки номи ақвому қабилакӯро дар забоншиносӣ илми ономастика (юн. Etnas-халқ, апата - ном) меомӯзад, ки як шохҳои илми ономастика махсус мешавад. Муродифи этнос дар забони тоҷикӣ қавм буда, доираи қорбурдаш васеъ аст.» [с.57]

Боби дуҷуми рисола «Қабатҳои лексикӣ семантикӣ таркиби луғавии асар» номгузорӣ шуда, аз ду фасл иборат мешавад.

Фасли якуми боби мақсуд «Муқаррароти умумӣ» номгузорӣ шуда, ин ҷо дар хусуси калима ҳамчун воҳиди асосӣ муҳимтарини нутқ маълумоти муфассла дода шудааст. Бо овардани далелҳои зиёд аз осори забоншиносони ватаниву хориҷӣ хусусиятҳои маъноӣ ва семантикӣ калимакӯро баён кардааст.

Фасли дуҷуми боби дуҷуми рисола «Таҳлили семантикӣ калимакӯи асар» ном дорад. Зимни баррасии ин фасл муаллиф калимакӯи асари мавриди таҳқиқро аз лиҳози маъноӣ луғавӣ таҳлил намудааст. Дар ин фасл калимакӯи сермаъно, муродифоти луғавӣ, калимакӯи зидмаъно бо мисолҳои зиёд аз асари таҳқиқшаванда мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Боби сеҷуми рисола «Хусусиятҳои калимасозӣ дар асар» ном дошта, аз се фасл иборат мешавад.

Фасли якуми боби мазкур «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, дар ин фасл муаллиф доир ба калимасозӣ, роҳҳои калимасозии забони тоҷикӣ маълумот додааст. Муаллиф барои тақвияти фикрҳои ба назарияҳои забоншиносони машҳур монанди С. Ҳалимов, Ш. Ниёзӣ, Ш. Рустамов, С. Раҳматуллозода ва монанди инҳо така намудааст.

Фасли дуюми боби сеюм «Пасвандҳои калимасоз дар «Ҷомеъ-уттавориҳ» ном дошта, муаллиф дар ин фасл дар бораи пасвандҳои калимасозии асари таҳқиқшаванда доир ба пасандҳои калимасозии -а, -ӣ, -гар, -гор, -дон, -ор, -иш ва монанди инҳо сайри таърихӣ намудааст.

Фасли сеюми боби сеюм «Калимаҳои мураккаб дар «Ҷомеъ-уттавориҳ» ном дошта, роҳҳои калимасозии калимаҳои мураккаб ва дараҷаи истифодабарии ин роҳи калимасозӣ дар асари мазкур нишон дода шудааст.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки муаллифи рисола дар иншо намудани рисола ба тамоми мақсаду ҳадафҳои дар пеш гузоштааш бо сарбаландӣ расидааст.

Дар рисолаи мавриди назар дар баробари муваффақиятҳои зиёде баъзе камбудихо ба назр расиданд:

1.Дар рисола баъзе калима ва ҷумлаҳои таҳрирталаб ба ҷашм расиданд [с.7,12,17,24,46].

2.Дар рисола ҷо-ҷо такрори иқтибос ва муҳокимаю хулосаҳои муаллиф дида мешавад [с.76].

3.Дар дохили рисола номи баъзе фаслҳо бо мундариҷаи кор мувофиқат намеkunанд (фасли дуюми боби якум дар мундариҷа «Калимаҳои умумиэронӣ унвон шудааст, лек дар дохили кор «Калимаҳои умумиэронӣ дар асар» номгузорӣ шудааст).

4.Рисола аз ғалатҳои имлоӣ, аломатгузорӣ ори нест [с.7,12,17]

Бояд қайд намуд, ки камбудихои ҷойдошта қимату арзиши рисоларо намекоҳанд ва ислоҳшавандаанд.

Фишурда муҳтаво ва нуктаҳои асосию муҳими диссертатсияро инъикос менамояд. Мақолаҳои нашр кардаи диссертант, ки дар

мачаллаҳои тақризшавандаи КОА-и ФР ва КОА назди Президенти ҶТ
чошудаанд, мазмуну муҳтавои диссертатсияро фаро мегиранд.

Диссертатсияи Хоҷамиров Муслиҳиддин Хоҷамирович кори
илмӣ ба анҷомрасида буда, унвонҷӯ ҳадафҳои дар наздаш гузоштаро
пурра анҷом додааст.

Хулоса, диссертатсияи Хоҷамиров Муслиҳиддин Хоҷамирович дар
мавзӯи «Хусусиятҳои лексикӣ – семантикӣ ва сохтори «Чомеъ-ут
тавориҳ»-и Рашидуддини Фазлуллоҳ» ба талаботи Низомномаи намуна-
вӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва
унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидаанд,
пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ
мебошад.

МУҚАРРИЗИ РАСМӢ:

номзади илмҳои филология, дотсенти
кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи
славянии Россия ва Тоҷикистон

Табаров Хайрулло Назарович

Нишони муассиса:

734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш.Душанбе, кӯч. М.Турсунзода 30
Тел: +9929 (44) 620 42 15

Нишони саҳифаи расмӣ

tabarov-64@mail.ru
Тел: (+992) 935 99 83 30

Имзои Табаров Х.Н.-ро

тасдиқ мекунам:

Сардори ШК

30 августи 2021 с.

Давлатов Х.Х.